

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЯКОСТІ ВИКЛАДАЧА ПТНЗ

У статті проаналізовано проблему виховання морально-етичних якостей викладача ПТНЗ та їх вплив на морально-етичне становлення учня ПТНЗ. Показана важливість виховання в учнів активної життєвої і творчої позиції та морально-етичних якостей.

Ключові слова: мораль, етика, морально-етичні якості, альтруїзм, колективізм, гуманізм, нормативність.

Н.И. Вовковинский

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПТУЗ

В статье проанализирована проблема воспитания морально-этических качеств преподавателя ПТУЗ и их влияние на морально-этическое становление учащегося ПТУЗ. Показана важность воспитания в учащихся активной жизненной, творческой позиции и морально-этических качеств.

Ключевые слова: мораль, этика, морально-этические качества, альтруизм, коллективизм, гуманизм, нормативность.

M. Vovkovins'kyi

MORAL AND ETHICAL QUALITIES OF THE TEACHER VOCATIONAL TRAINING SCHOOL

In article the problem of education of moral and ethical qualities of the teacher of vocational training school and their influence on moral and ethical formation of the student of vocational training school is analysed. Importance of education in student of an active living, creative position and moral and ethical qualities is shown.

Keywords: morals, ethics, moral and ethical qualities, altruism, collectivism, humanity, norms.

Постановка проблеми. Сучасна підготовка викладача повинна бути направлена на особистісно орієнтований творчий підхід у педагогічній роботі. Останнім часом навчально-виховний процес, як важливий чинник становлення особистості не досліджується і у науковій літературі не приділяється достатньо уваги вихованню учнів ПТНЗ. Це призводить до аморальних вчинків, соціальної пасивності, песимізму, очікування учнем того, що хтось буде вирішувати його проблеми.

Проте, для розбудови нашої держави і побудови власного щасливого життя, кожна людина повинна бути оптимістичною, активною, успішною, творчою, вірити у власні сили. У цьому важливу роль відіграє викладач

ПТНЗ, який покликаний допомогти особистості учня знайти себе і своє місце у цій складній соціально-економічній ситуації, що склалася у нашому суспільстві в даний час.

Мета статті. Показати важливість врахування викладачем ПТНЗ у процесі виховної та профорієнтаційної роботи особливостей виховання в учнів активної життєвої і творчої позиції та морально-етичних якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць свідчить, що, висвітлюючи проблему етики та етичних взаємовідносин у навчальних закладах, науковці не зовсім чітко розмежовують поняття «етика» і «мораль», як вони співставляються і яка їх роль у взаємовідносинах викладачів та учнів [1, 2, 5, 9, 10, 12]. Дана проблема проаналізована тільки частково і не вирішує основних питань підготовленості викладача ПТНЗ до професійної орієнтації та виховання учня ПТНЗ у контексті становлення (розвитку та формування) його особистості з точки зору морально-етичних якостей.

Виклад основного матеріалу. Основною проблемою підготовки педагогічного працівника до професійної орієнтації та виховання учнів ПТНЗ є виховання загальнопрофесійних якостей, які повністю поза увагою викладачів і майстрів, більше того – виховання, на відміну від ЗУН, навіть не діагностується. Іншими словами, викладачі і майстри (у більшій мірі ті, які не мають педагогічної освіти) приділяють профорієнтації і вихованню учнів тільки у процесі навчання, тобто профорієнтаційний і виховний процес проходить самопливом і спрямований лише на здобуття ЗУН. Проте, діагностика виховного процесу була розроблена ще у 80-ті роки ХХ століття В.П. Беспальком. Наприклад, він характеризує моральні якості особистості за трирівневою логічною структурою (вихідні якості, їх прояви і діагностика) [3, с. 30 – 42].

З'ясуємо сутність моральних та етичних якостей особистості.

Визначення етики: 1) наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному й особистісному житті людей; 2) норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь колективу, класу суспільної організації, професії і т. і. [8, с. 490].

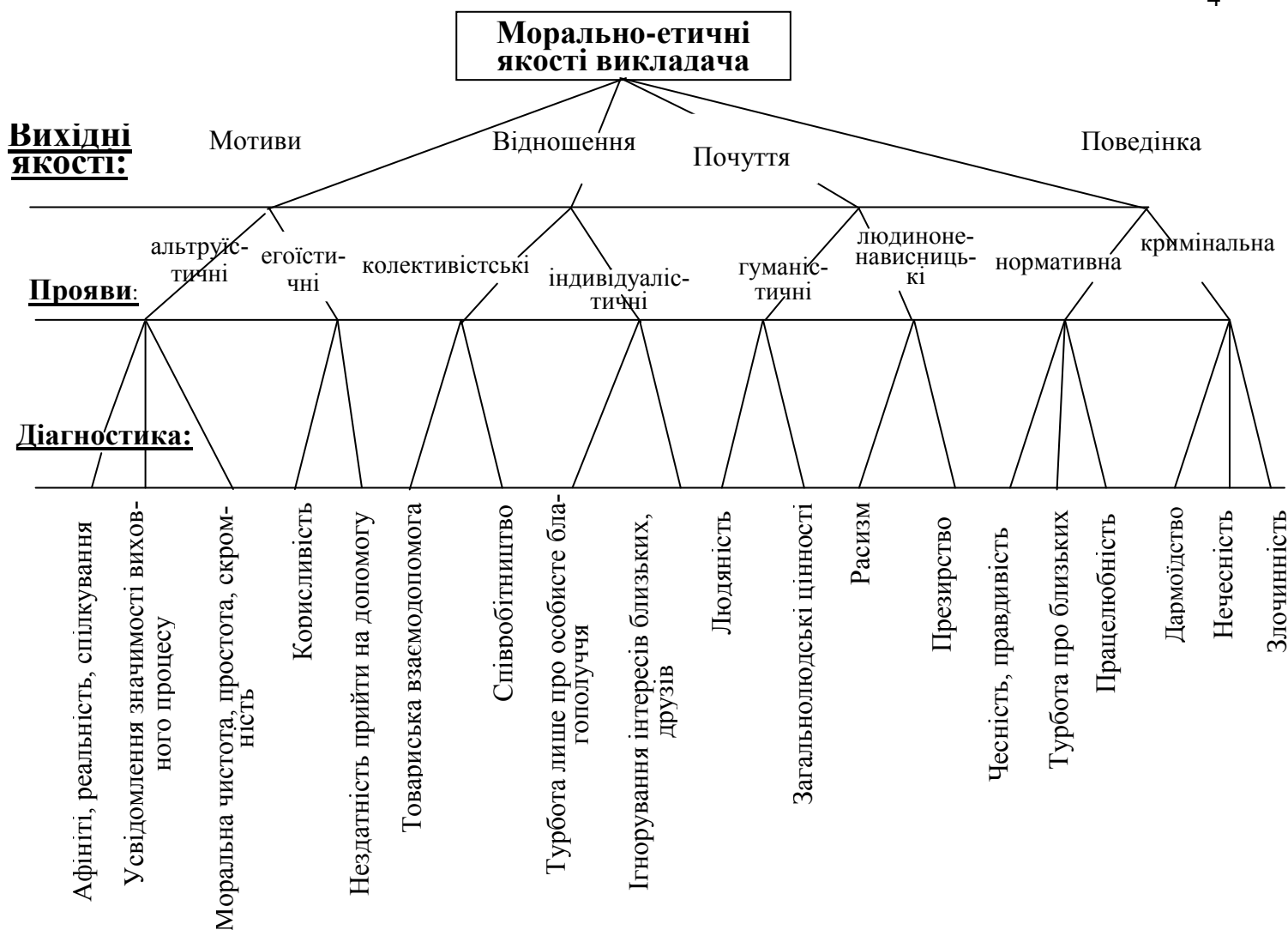
Визначення моралі у словнику української мови подається у трьох значеннях: 1) система норм і принципів поведінки людей у ставленні до один до одного та до суспільства; 2) повчальний висновок з чогось; 3) повчання, настанова, поради [7, с. 799].

Таким чином, мораль – це, можна сказати, нав'язані суспільством норми прийнятної поведінки, з наданням можливості кожному члену суспільства дотримуватись цих норм і за дотриманням яких слідкують, що допомагає виживанню всіх членів суспільства.

Етика – це уявлення про правильне і неправильне. Етичних принципів дотримуються добровільно, мораль же нав'язується відповідно до менталітету і розвитку суспільства. Коли має місце дотримання морального кодексу всіма членами суспільства (ототожнення етики і моралі), то в суспільстві настає гармонія, яка сприяє виживанню на високому рівні. Таке суспільство стає мудрим, а отже етичним. Якщо суспільство не вийшло на етичний рівень свого розвитку, то етика існує сама по собі, а мораль сама по собі, хоча скрізь і всюди говориться про їх нерозривність.

Мораль застаріває, коли неетичність окремих членів групи або всієї групи дійшла до такого ступеня свого розвитку, що вони хочуть мати право вільно порушувати моральний кодекс, а не тому, що моральний кодекс став менш прийнятним. Етика – це добровільне застосування норм, правил співіснування між людьми і групами, які побудовані на чесності, справедливості, цілісності, впевненості в собі, мужності, істині, благородстві, тобто на добровільному застосуванні етичного Кодексу честі, не дивлячись на усталені, можливо, дещо застарілі моральні норми і звичаї, прийняті в суспільстві.

Таким чином, взявши за основу логічну структуру В.П. Беспалька [3, с. 39], ми пропонуємо наступну діагностику морально-етичних якостей викладача ПТНЗ (мал. 1):

Мал. 1. Морально-етичні якості викладача

- 1) мотиви: альтруїстичні (афініті, реальність, спілкування, усвідомлення значимості виховного процесу, моральна чистота, простота, скромність), егоїстичні (корисливість, нездатність прийти на допомогу);
- 2) відношення: колективістські (товариська взаємодопомога, співробітництво), індивідуалістичні (турбота лише про особисте благополуччя, ігнорування інтересів близьких, друзів);
- 3) почуття: гуманістичні (людяність, загальнолюдські цінності), людиноненависницькі (расизм, презирство);
- 4) поведінка: нормативна (чесність, правдивість, турбота про близьких, працелюбність), кримінальна (дармоїдство, нечесність, злочинність).

Дані моральні і етичні якості, як відомо, є основою загальнопрофесійних: акуратність, відповідальність, врівноваженість, впевненість у своїх силах, енергійність, дисциплінованість, життєрадісність, любов до праці, орга-

нізованість, розсудливість, спостережливість, стриманість, товарицькість тощо).

Характеризуючи їх, можна сказати, що:

1. Афініті (ступінь прихильності, симпатії або дружнього відношення), реальність (ступінь згоди між людьми по відношенню до чогось) і спілкування (взаємний обмін думками, словами, ідеями між двома або більшою кількістю людей), які настільки взаємозалежні, що порушуючи потік одного з цих компонентів, порушується потік двох інших. Афініті, реальність і спілкування безпосередньо пов'язані із зворотнім зв'язком («викладач-учень») і ефективно допомагають налагодженню продуктивних взаємовідносин між викладачем і учнем та сприяють об'єктивній оцінці можливостей кожного учня, моральній чистоті, простоті і скромності. Адекватність зворотного зв'язку також має велике значення для становлення і самовдосконалення загально-професійних та професійних якостей і навичок особистості учня. Метою зворотного зв'язку, за Т. Расселом, є надання учасникам інформації про те, які дії допомагають або перешкоджають досягненню максимального рівня виконання роботи, а також, яких дій слід уникати [6, с. 24]. Л.Р. Хаббард і П. Гіллем такий підхід пов'язують з афініті (ступінь прихильності, симпатії або дружнього відношення), реальністю (ступінь згоди між людьми по відношенню до чогось) і спілкуванням («взаємний обмін думками, словами, ідеями між двома або більшою кількістю людей»), які «настільки взаємозалежні, що порушуючи потік одного з цих компонентів, порушується потік двох інших» [11, с. 45; 4, с. 29]. Таке сполучення афініті, реальності і спілкуванням Л.Р. Хаббард назвав трикутником АРС, вершини якого тісно взаємопов'язані, тобто, якщо знижений рівень афініті, то ще більше буде знижений рівень реальності і спілкування. Найбільш важливим у трикутнику АРС є спілкування, без якого афініті і реальність не існує. Іншими словами, якщо вдосконалювати спілкування, то покращуються взаємовідносини з іншими людьми, що веде до поліпшення всіх існуючих умов життя конкретної людини. Таким чином, потрібно прислухатись до точок зору учнів з тієї чи іншої проблеми у

процесі навчання і виховання, тобто за Т. Расселом «давати їм більше можливостей для вибору дій» та «отримувати знання з досвіду один одного, без необхідності повторювати його» [6, с. 27]. Такий підхід Т. Рассел назвав де-фібрігом, де немає правильних або неправильних рішень, а дається можливість обговорити переваги і недоліки альтернативних варіантів [6, с. 27].

Отже, можна стверджувати, що «Для того щоб вести успішне спілкування, людина повинна володіти здатністю бути як причиною, так і наслідком» у спілкуванні, стверджує П. Гіллем [4, с. 45], тобто уміти як говорити, так і слухати, що є особливо важливим у спілкуванні викладача і учня.

На противагу альтруїстичним мотивам виступають егоїстичні: корисливість, нездатність прийти на допомогу, прояви яких потрібно усувати. Але багато працівників ПТНЗ проводять виховний процес методом моралізації, а не на особистому прикладі та прикладі нормативного поведіння в громадських місцях, що, звичайно, дає підґрунтя для таких негативних проявів.

2. Колективістські взаємовідносини охарактеризовані ще А.С. Макаренком і особливо зупинятися на їх характеристиці немає потреби. Можна тільки сказати, що вони не втратили свого значення і дотепер та звичайно, будуть актуальними завжди. Представлені на мал. 1 якості (товариська взаємодопомога та співробітництво) означені нами головними морально-етичними якостями викладача, якими він повинен володіти і вміти передавати їх своїм учням і тому мають вирішальне значення у колективних взаємовідносинах.

Антиподом колективістським взаємовідносинам є індивідуалістичні: турбота лише про особисте благополуччя та ігнорування інтересів близьких, друзів. Іншими словами егоїзм, який є одним з найбільш небезпечних явищ у житті людини. Егоїзм як індивідуальна властивість, риса характеру, виявляються по-різному, має неоднозначний соціальний зміст стосовно різних соціальних цінностей. Він виступає насамперед, як протиставлення особистих інтересів суспільним і як прагнення до споживацького, життєвого комфорту й особистого благополуччя за рахунок суспільства або інших людей.

Тому викладач ПТНЗ покликаний в першу чергу ставити до себе вимоги бути не нижче розумного егоїзму (той, хто в розумних межах любить і поважає себе самого, вміє любити і поважати інших). В цьому випадку розумний егоїзм виступає, як етичний принцип. Від нерозумного він відрізняється насамперед тим, що, прагнучи вдовольнити свої інтереси, обов'язково потрібно враховувати інтереси інших. Розумного егоїста вирізняє почуття власної гідності та самоповага.

3. Поняття «гуманізм» походить від латинського «*humanus*», що означає «людяність», тобто гуманізм – це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, утвердження блага людини, як критерію оцінки суспільних відносин. Гуманістична спрямованість – найголовніша характеристика майстерності викладача ПТНЗ. Гуманні взаємовідносини викладача з учнями є запорукою ефективного навчання і успішного учіння, тому що чесне, відверте і послідовне слово викладача стає для учнів нормою поведінки, стимулює їх до самостійної пізнавальної діяльності. Водночас гуманізм не є абсолютизованим усепопощенням і покірністю стосовно недосконалості людини. Викладач повинен ставити перед учнем посилені і розумно сформульовані вимоги з метою його подальшого розвитку, тобто здійснювати педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру.

Утвердження гуманістичного мислення передбачає розуміння педагогом суспільно-економічних і політичних змін, що відбуваються, чутливість до зрушень в особистості вихованців, їх позицій, цінностей, потреб, мотивів; невпинне переосмислення своїх освітніх дій і використання їх в удосконаленні педагогічного процесу. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до учня, толерантність і справедливість, викладач, тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності та виступає співучасником зміцнення демократичного ладу.

Протилежним гуманізму є людиноненависництво – ненависть до інших людей, що проявляється у расизмі, презирстві. Це явище притаманне, в де-

якій мірі, сучасній молоді, що проявляється, в основному, по відношенню до людей іншої раси. Хоча, звичайно, ці прояви дуже локальні і нечисленні в Україні, але вони мають місце. Культура міжетнічних відносин передбачає повага учнівською молоддю прав людини; сформованість інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; вміння виважено поступатися своїм інтересам на угоду етнічним та релігійним групам заради громадянської злагоди. Тому завдання викладача ПТНЗ полягає у розпізнаванні таких проявів, проведенні роз'яснювальної роботи та виховних заходів.

4. Норма – керівне положення, правило, узаконений порядок чогонебудь, звідки впливає визначення моралі – встановлені правила поведінки людей у суспільстві. Таким чином, чесність, правдивість, турбота про близьких та працелюбність – це критерії нормативної моралі, що є основою виховання етичної поведінки учнів ПТНЗ.

Ціннісне ставлення до людей виявляється у моральній активності особистості, прояві чуйності, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, миролюбності, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовісності, ввічливості, делікатності, тактовності; вмінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення, протистояти виявам несправедливості та жорстокості. Показник моральної вихованості особистості – це єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції. Ці якості повинні бути нормативним як для кожної людини, так і для викладача ПТНЗ, який покликаний навчати і виховувати своїх учнів.

Кримінальна поведінка (дармоїдство, нечесність, злочинність) – це девіантне відхилення від норми. В усі часи суспільство прагнуло подолати небажані форми людської поведінки. Як небажаною вважається поведінка злодіїв і геніїв, лінивих і занадто працелюбних. Різні відхилення в соціальній поведінці і діяльності від середньої норми – як в позитивному, так і в негатив-

вному напрямку – загрожували стабільності суспільства, яка завжди цінувалася найбільше. Сутність девіантної поведінки полягає у не дотримуванні вимог соціальної норми в різних ситуаціях, що призводить до порушення взаємодії особистості і суспільства. Таким чином, на одному полюсі індивіди, які виявляють максимально несхвальну поведінку (злочинці, бунтарі, терористи, зрадники, бродяги, вандали тощо). На іншому – група осіб із максимально-схваленими відхиленнями (національні герої, видатні діячі науки, спорту, культури, таланти, генії, успішні цивілізовані підприємці, місіонери, меценати, поліглоти).

Завдання викладача ПТНЗ, зазвичай, полягає у виявленні відхилень від норми у поведінці учнів та проведенні виховних профілактичних заходів.

Діагностика успішності в процесі виховання і навчання здійснюється з допомогою повсякденного спостереження, ігрових завдань, тестів, виставлення оцінок, особливих ситуацій у відповідності до критеріїв: перетворення знань в переконання, готовності до їх обґрунтування та захисту; розвитку здатності самостійного мислення, творчої уяви, теоретичного і мистецького мислення, критичного аналізу, продуктивної розумової діяльності в усній і письмовій мові; володіння вміннями та прийомами розумової праці, практичного застосування знань; опосередкування мотивів поведінки переконаннями, набутими в процесі навчання; старанності; культури потреб та інтересів.

Висновки. Турбота про виховання дітей – важлива складова моральних якостей особистості і, зокрема викладача ПТНЗ. Проте: у виховному процесі головна увага приділяється власне вихованню, хоча першочерговим є самовиховання учня; досить часто виховний процес побудований на авторитарних засадах на противагу співробітництва викладача і учня; неефективно використовується психологічна служба у навчально-виховному процесі ПТНЗ; приділяється недостатня увага або й зовсім випадає з поля зору проблема вихованню учнів ПТНЗ в інститутах підвищення кваліфікації викладачів.

Тому забезпечення даної структури дозволяє визначити вихідні уміння, прояви та діагностику професійних умінь викладача ПТНЗ (мал. 1). Логічна структура показує можливість її практичного використання з формування педагогічної взаємодії викладача з учнями ПТНЗ та напрямки його самовдосконалення і саморозвитку. Отже, можна стверджувати, що для того щоб вести успішне спілкування, людина повинна володіти здатністю бути як причиною, так і наслідком у спілкуванні, тобто уміти як говорити, так і слухати, що є особливо важливим у спілкуванні викладача і учня.

Література

1. *Андреев В. И.* Педагогическая этика: Спецкурс для нравственного саморазвития. - Казань: Центр инновационных технологий, 2002. - 272 с.
2. *Белякова Г. Н.* Место профессиональной этики в системе средств нравственного воспитания // *Этика молодежи: Тезиси докладов.* - М., 1967. - С. 60-63.
3. *Беспалько В. П.* Слагаемые педагогической технологии / Владимир Павлович Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 191 с.
4. *Гиллем П.* Основы успеха / Питер Гиллем. – К.: Возрождение, 2010. – 116 с.
5. *Діуліна В. В.* Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – 24 с.
6. *Рассел Т.* Навыки эффективной обратной связи / Тим Рассел. – [2-е издание]. – С-Пб.: Питер, 2002. – 172 с.
7. *Словник української мови.* – Т. IV / [ред. А. А. Бурячок, П. П. Доценко]. – К.: Наукова думка, 1971. – 840 с.
8. *Словник української мови.* – Т. II / [ред. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук]. – К.: Наукова думка, 1971. – 550 с.
9. *Сопнева Н. Б.* Педагогічні умовні формування навчальної етичної дія-

льності майбутнього вчителя: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2003. – 17 с.

10. *Тітченко Н. С.* Формування професійно-етичних якостей майбутніх службовців-митників: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. – К., 2003. – 20 с.

11. *Хаббард Л. Р.* Саентология: Новый взгляд на жизнь / Л. Рон Хаббард. – М.: Нью Эра, 2005. – 310 с.

12. *Хоружа Л.* Розвиток етичної компетентності майбутнього вчителя як багатофакторний процес // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 5. – С. 42-52.

Відомості про автора:

Микола Іванович Вовковінський,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії професійної орієнтації і виховання

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
09230, Київська обл., м. Ржищів, вул. Леніна, 15/2, кв.25. Тел.: 068-594-37-42